

ΑΡΧΕΣ, ΣΤΟΧΟΙ, ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Δ. Ν. ΜΑΡΩΝΙΤΗΣ

Ως υπεύθυνος του ερευνητικού και συγγραφικού, προγράμματος «Αρχαιογνωσία και Αρχαιογλωσσία στη Μέση Εκπαίδευση, τα πεπραγμένα του οποίου παρουσιάζονται σήμερα,¹ σας καλωσωρίζω και σας ευχαριστώ που ανταποκριθήκατε στην πρόσκλησή μας. Προς το παρόν περιορίζομαι στον απαραίτητο πρόλογο, επιμένοντας στα συστατικά στοιχεία του προγράμματος.

Το πρόγραμμα «Αρχαιογνωσία και Αρχαιογλωσσία στη Μέση Εκπαίδευση», τριετούς διάρκειας (1/7/2001-2004), διεκπεραιώνεται με απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Πέτρου Ευθυμίου στο Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας, το οποίο και ανέλαβε να στηρίξει με το ευρύτερο κύρος του την ερευνητική και συγγραφική μας δοκιμή, καλύπτοντας τα λειτουργικά του έξοδα. Οικοδεσπότης της φιλοξενίας ο Αλέξης Δημαράς, πρόεδρος του Κέντρου. Η βαθιά του γνώση και η μεγάλη του πείρα σε θέματα εκπαιδευτικής ιστορίας, πρακτικής και θεωρίας, συστήνουν την ωφέλιμη συμπαράστασή του και στο δικό μας έργο. Όσο για τις αμοιβές των έξι πανεπιστημιακών συνεργατών του προγράμματος, δεν επιβάρυναν το δημόσιο. Το οικονομικό αυτό βάρος το ανέλαβαν τέσσερις χορηγοί: αυτόματα και σταθερά ο διοικητής της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, Θεόδωρος Καρατζάς, και περιστασιακά: ο πρόεδρος της Εμπορικής Τράπεζας, Ιωάννης Στουρνάρας, ο πρόεδρος της ΔΕΗ, Δημήτριος Παπούλιας, και, πρόσφατα, ο διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος, Νικόλαος Γκαργκάνας. Τους οφείλονται θερμές ευχαριστίες για τη γενναιοδωρία τους.

Το δεύτερο εξάμηνο του 2001 υπήρξε ο χρόνος κυοφορίας και προσχηματισμού του προγράμματος. Σ' αυτό το διάστημα εξασφαλίστηκε η εργασιακή στέγη στο Παγκράτι, η οποία στοιχειωδώς εξοπλίστηκε με έξοδα του Κέντρου Εκπαιδευτικής Έρευνας. Η επταμελής ομάδα εργασίας συγκροτήθηκε τον Νοέμβριο του 2002, η οποία σε αλληπάλληλες συνεδρίες καθόρισε και εξειδίκευσε τους σκοπούς του προγράμματος. Ομοφώνως αποφασίστηκε η εμπράγματη παρέμβαση σε κρίσιμα ζητήματα της γυμνασιακής αρχαιογνωσίας και αρχαιογλωσσίας με τη συγγραφή πέντε υποδειγματικών εγχειριδίων. Κατονομάζονται οι τίτλοι και οι συντάκτες τους: ο Τάσος Χριστίδης ανέλαβε τη σύνταξη *Ιστορίας της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*· ο Φάνης Κακριδής, τη σύνθεση *Αρχαίας ελληνικής Γραμματολογίας*· ο Θόδωρος Παπαγγελής την παρουσίαση του *Ρωμαϊκού κόσμου και πολιτισμού*· ο Βασίλης

Κάλφας και ο Γιώργος Ζωγραφίδης από κοινού τη συγγραφή της *Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας*, αποτυπωμένης στους βίους των φιλοσόφων· τέλος, ο Λάμπρος Πόλκας και ο ομιλών την προβολή της *Αρχαϊκής επικής ποίησης*.

Πέρα από την επιστημονική αρμοδιότητα των συντακτών, συνέβαλαν ως ευνοϊκοί όροι της ερευνητικής και συγγραφικής αυτής δοκιμής: η αμοιβαία εμπιστοσύνη και φιλία, η ιδεολογική συγγένεια, η εκπαιδευτική έγνοια, η συνεργατική διάθεση, το κέφι, η απόρριψη της σοβαροφάνειας, η πρόκριση σε δύσκολες στιγμές του αυτοκριτικού χιούμορ. Έτσι το έργο προχώρησε με γρήγορο ρυθμό και φτούρισε: σε 21 συναπτές συνεδρίες συζητήθηκαν και εγκρίθηκαν διαδοχικώς τα βασικά κεφάλαια και των πέντε εγχειριδίων, που σήμερα παρουσιάζονται στην ημιτελική τους μορφή, υπολογίζοντας στη συμπάθειά σας.

Προχωρώ τώρα σε θέματα αρχών και κριτηρίων της συλλογικής μας προσπάθειας. Ο επίτιτλος του προγράμματος (Αρχαιογνωσία και Αρχαιογλωσσία στη Μέση Εκπαίδευση) προαναγγέλλει τον γενικό θεματικό στόχο, υπαινίσσεται όμως συγχρόνως και την ανάγκη υπέρβασης μιας παρεξήγησης ως προς τις σχέσεις αρχαίας ελληνικής γραμματείας και αρχαίας ελληνικής γλώσσας, που ταλαιπώρησε και ταλαιπωρεί ακόμη τη νεοελληνική εκπαίδευση, ευρύτερα τη νεοελληνική κοινωνία. Θα επιμείνω.

Θυμίζω ότι ο δόκιμος όρος «αρχαιογνωσία» αναφέρεται στην ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα, εν γνώσει ότι το ελληνικό μερίδιό της προηγήθηκε και συστήνει τον πυρήνα της. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και αναγνωρίζεται ο γραμματειακός κορμός της αρχαιογνωσίας, μαζί με τα οiwνεί «αμίλητα» έργα της τέχνης, της πολιτικής και του πολιτισμού. Η «αρχαιογνωσία», επομένως, δεν εξαντλείται στα γραμματειακά μόνο κείμενα, αλλά περιβάλλεται και από άλλα, ιστορικής τάξης, σύνδρομα, τα οποία παρακάμπτουν τη γλώσσα. Τούτο σημαίνει ότι η αρχαιογνωσία έχει μεγαλύτερο εύρος και βάθος από την αρχαιογλωσσία, τον δεύτερο όρο του προγράμματός μας, που αποτελεί σκόπιμο νεολογισμό. Παρά ταύτα, στο εκπαιδευτικό μας σύστημα η αρχαία ελληνική γλώσσα έπαιξε και παίζει ρόλο ηγεμονικό, υπερκαλύπτοντας την αρχαία ελληνική γραμματεία και εκτοπίζοντας στην πράξη τα αμίλητα κεφάλαια της αρχαιογνωσίας. Αφήνω στην άκρη τη δεύτερη κατάχρηση, παραμένοντας στην πρώτη, που είναι και η κρισιμότερη.

Προφανώς αρχαία γραμματεία και αρχαία γλώσσα δεν ταυτίζονται και ασφαλώς δεν δικαιούται η αρχαία γλώσσα να διεκδικεί αξιολογικά πρωτεία έναντι της αρχαίας γραμματείας. Γιατί, αυστηρότερα διορισμένη θα μπορούσε να εκτιμηθεί ως εκφραστικό εργαλείο της αρχαίας ελληνικής γραμματείας.

Ο Δ. Ν. Μαρωνίτης είναι ομότιμος καθηγητής κλασικής φιλολογίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Η κόψη του οποίου εξαρτάται κάθε φορά από την κόψη του γραμματειακού γένους ή είδους, όπου το εργαλείο αυτό χρησιμοποιείται. Γενικότερα: δεν προκαθόρισε η εξαιρετική ποιότητα της αρχαίας ελληνικής γλώσσας την αξιοθαύμαστη στάθμη της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας. Αντίθετα, η όποια (γραμματική και υφολογική) υπεραξία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας οφείλεται στη λογοτεχνική της καλλιέργεια. Γεγονός που καθιστά αυθαίρετη τη μυθοποίησή της, όπως συνήθως συμβαίνει εντός και εκτός του σχολείου. Δημιουργώντας μάλιστα τη ψευδαίσθηση ότι η εκμάθηση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, εκτός των άλλων, αυτομάτως ανεβάζει και τη χαμηλή, υποτίθεται, στάθμη της νεοελληνικής γλώσσας, ενώ υπόσχεται και αξιολογότερη νεοελληνική γραμματεία, αντάξια της αρχαίας ελληνικής.

Αυτή τη διάχυτη παρεξήγηση (την υπερτίμηση δηλαδή της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, η οποία συνεπάγεται υποτίμηση τόσο της νέας ελληνικής γλώσσας όσο και της νέας ελληνικής γραμματείας) θέλει να διαλύσει το πρόγραμμά μας και με τα πέντε εκπονούμενα εγχειρίδια, προπάντων με την *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*. Επιχειρώντας μια ισόρροπη, δυναμική και παραγωγική σχέση μεταξύ αρχαιογνωσίας και αρχαιογλωσσίας, η οποία όχι μόνο να μην καταπιέζει τη νεοελληνική γλώσσα και γραμματεία, αλλά να ευνοεί και την απελευθέρωσή της από το αρχαιολατρικό (κατά βάση αρχαιογλωσσικό) βάρος που της έχει φορτώσει η συντηρητική ιδεολογία. Στον βαθμό μάλιστα που η γυμνασιακή αρχαιογνωσία προσφέρεται σήμερα κυρίως μέσα από νεοελληνικές μεταφράσεις αρχαιοελληνικών κείμενων, το πρόγραμμά μας προτείνει και εφαρμόζει ένα αρχαιογνωστικό μοντέλο, στο οποίο η νεοελληνική γλώσσα μπορεί να ισοσταθμίζει, όταν και όπου τούτο κρίνεται απαραίτητο, την αρχαία ελληνική γλώσσα, την οποία έτσι κι αλλιώς ιστορικά προϋποθέτει.

Να μην παρεξηγηθώ: το πρόγραμμά μας δεν υποτιμά την αρχαία ελληνική γλώσσα· επιμένει όμως στον εξελικτικό χαρακτήρα της και στη συνεχή διαθεσιμότητά της μέσα στο ευρύτερο γλωσσικό και ανθρωπογεωγραφικό περιβάλλον. Επιχειρώντας κάθε τόσο και κατορθώνοντας γόνιμες γλωσσικές ανταλλαγές, ωστόσο, πατώντας στον κομβικό σταθμό της κοινής, άνοιξε τον δρόμο για τη διαμόρφωση της νεοελληνικής γλώσσας. Με άλλα λόγια: το πρόγραμμά μας προκρίνει, ενόψει της αρχαιογλωσσίας τη νεογλωσσία, ενόψει της αρχαιογνωσίας τη νεογνωσία, δηλαδή μια διπλή αυτογνωσία, τοποθετημένη στο κρίσιμο παρόν.

Αυτό το κριτήριο καθόρισε την επιλογή των πέντε υποδειγματικών εγχειριδίων, τα οποία ασφαλώς δεν εξαντλούν όλο το φάσμα της σχολικής αρχαιογνωσίας, καλύπτουν όμως σημαντικά κενά της, ενώ συγχρόνως δοκιμάζουν την αναθεώρηση και την ανανέωσή της, ως προς την ύλη της, τη μέθοδο και τη χρήση της. Από την άποψη αυτή το αρχαιογνωστικό και αρχαιογλωσσικό μας πρόγραμμα μπορεί να θεωρηθεί ετερόδοξο, όχι ανορθόδοξο. Στον βαθμό που παραστέκεται και συγχρόνως αντιστέκεται στην ισχύουσα σήμερα διδακτική και εξεταστική πρακτική της Μέσης Εκπαίδευσης. Έπονται πέντε προφανή σήματα της διεγερτικής αυτής ετεροδοξίας, που θέλει να ξεφασκιώσει τη σχολική ανθρωπιστική αγωγή από τις

ενοχλητικά σωφρονιστικές φασκίες της, αφήνοντας να αναπτυχθούν ελεύθερα τα μέλη και τα μέρη της.

1. Και τα πέντε εγχειρίδια, όπως προδηλώθηκε ήδη, αφορούν συνολικά στις τρεις τάξεις του Γυμνασίου, είναι επομένως διαταξικά. Συγκροτούν και συγκρατούν για τρία χρόνια την ενότητα καθενός διδακτικού αντικειμένου, διαβαθμίζοντας τη γνώση του στον κύκλο των γυμνασιακών σπουδών με άνεση και σχετική ελευθερία. Τούτο σημαίνει ότι τα πέντε αυτά διαταξικά εγχειρίδια δεν επιβάλλουν αναγκαστικά τη διδακτική ακολουθία των κεφαλαίων τους, την υποχρεωτική δηλαδή μοιρασιά τους σε καθεμιά από τις τρεις γυμνασιακές τάξεις. Αντίθετα, η επιλογή της διδασκομένης ύλης ανατίθεται στους διδάσκοντες και εξαρτάται από τις συγκεκριμένες διδακτικές συνθήκες: από τη σύνθεση της τάξης, από το κοινωνικό και μορφωτικό της επίπεδο, από τη γνωστική περιέργεια των μαθητών, αλλά και από εξωσχολικά επίκαιρα ερεθίσματα που σχετίζονται με το επίμαχο θέμα της αρχαιογνωσίας και της αρχαιογλωσσίας.

2. Και τα πέντε εγχειρίδια είναι έτσι προγραμματισμένα και συνταγμένα, ώστε να αποτελούν κοινό βοήθημα για τον δάσκαλο και τον μαθητή. Δεν μοιράζουν επομένως άνισα την προσφερόμενη γνώση, ώστε να επιβεβαιώνεται η γνωστική υπεροχή του δασκάλου απέναντι στους μαθητές του. Συστήνουν αφορμές για να οριστεί μέσα στην τάξη, σε συνεργασία δασκάλου και μαθητή, το αρχαιογνωστικό αντικείμενο, να διακριθούν οι θεμελιακές του αρχές, να αναζητηθεί η μέθοδος της αναγνώρισης και της πρόσληψής του, να φανεί η όποια μορφωτική αξία του. Με τους όρους αυτούς το κοινό για τον δάσκαλο και τον μαθητή εγχειρίδιο έμπρακτα δείχνει ότι η αρχαιογνωσία και η αρχαιογλωσσία δεν είναι αποκλειστικό μονοπώλιο κανενός: αποτελούν κοινό αγαθό, που τροφοδοτεί τη μορφωτική όρεξη, ελέγχει μορφωτικά κενά, ενώ συγχρόνως υπόκειται και στον έλεγχο όσων το υποδέχονται.

3. Τα πέντε πιλοτικά εγχειρίδια δεν προορίζονται να ενταχθούν στο καθιερωμένο σύστημα του αναλυτικού προγράμματος και να υπακούσουν στις εντολές των γραπτών εξετάσεων. Δεν προβλέπουν δηλαδή την εξεταστική αναπαραγωγή του περιεχομένου τους από τους μαθητές. Αντ' αυτού, επιδιώκεται να ενσωματωθεί ο έλεγχος της παρεχόμενης γνώσης στην προφορική διδασκαλία, προκύπτοντας έμμεσα, από τον ενδιαμέσο διάλογο μαθητών και δασκάλου μέσα στην τάξη.

4. Τα πέντε πειραματικά εγχειρίδια, γραμμένα καθένα με τον αρμόδιο τρόπο του αλλά και σύμφωνα με τις προσωπικές, συντακτικές και υφολογικές, επιλογές του συντάκτη τους, δεν αγνοούν βέβαια τις προσλαμβάνουσες παραστάσεις και τις προσληπτικές ικανότητες των γυμνασιακών μαθητών. Σίγουρα τις λαμβάνουν υπόψη, υπό τον όρο όμως ότι συγχρόνως τις δοκιμάζουν. Δεδομένου ότι στην πραγματικότητα, παρά τα φαινόμενα και τα λεγόμενα, οι μαθησιακές ικανότητες και ορέξεις σ' αυτή την ηλικία είναι ανοιχτές και πολύ συχνά απρόβλεπτες. Προσαυξάνονται πάντως και οξύνονται αναλόγως προς τη μέθοδο και το ύφος της διδασκαλίας.

5. Τέλος, και τα πέντε ετερόδοξα αυτά εγχειρίδια έχουν προγραμματιστεί και συνταχθεί ούτως ώστε να μη θυμίζουν με το περιεχόμενο, το ύφος και τη μορφή τους το συμβατικό σχολικό βιβλίο, κατά κανόνα απωθητικό και μάλλον προορι-

σμένο να απορριφθεί στα αζήτητα μετά την ετήσια χρήση του. Και μόνο το γεγονός ότι κάθε εγχειρίδιο θα βρίσκεται στα χέρια των μαθητών επί τρία χρόνια, του δίνει μια άλλου είδους συντροφική σημασία και αξία, η οποία συγχρονίζεται με την προεφηβική και εφηβική του ηλικία. Πέραν αυτού, τα εγχειρίδια, με τη διεγερτική τους ετεροδοξία, φιλοδοξούν να λειτουργήσουν ως ευπρόσδεκτα αναγνώσματα και εκτός του σχολικού περιβάλλοντος. Ζητούμενο δηλαδή στην προκειμένη περίπτωση είναι να σπάσει με τα βιβλία αυτά το φράγμα του κλειστού σχολικού χώρου: να επικοινωνήσει η σχολική εκπαίδευση με την εξωσχολική παιδεία, να σμίξει η μαθητική υποχρέωση με τη μαθησιακή απόλαυση.

Τόσα υποθέτω πως αρκούν ως προς τη γενική σύσταση του προγράμματος, δεδομένου ότι, αμέσως μετά το διάλειμμα, θα παρουσιαστούν και θα σχολιαστούν διαδοχικώς τα πέντε εγχειρίδια από τους συντάκτες τους. Παρά ταύτα προκαταλαμβάνοντας τους συναδέλφους, καταθέτω, με συνθηματική συντομία, προσωπικότερες εντυπώσεις, από τις οποίες δεν λείπει εντελώς ο φιλέταιρος έπαινος.

Προηγείται η *Αρχαία ελληνική Γραμματολογία* του Φάνη Κακριδή, η άρθρωση της οποίας, όπως θα διαπιστώσετε, παρακολουθεί τις τέσσερις εποχές του Βιβάλντι, ξεκινώντας από την άνοιξη και καταλήγοντας στον χειμώνα, με τη μεσολάβηση του καλοκαιριού και του φθινοπώρου. Το σχήμα είναι γοητευτικό και προσθέτει εναλασσόμενο κλίμα και ρυθμό στα διαδοχικά κεφάλαια του εγχειριδίου. Στις απαραγνώριστες πάντως φιλολογικές αρετές του εγχειριδίου ανήκει η συστηματική οικονομία του (η Γραμματολογία δεν θα υπερβεί τελικώς τις τριακόσιες σελίδες, περιορισμός που ισχύει και για τα λοιπά εγχειρίδια), με την οποία συστήνεται επαρκέστατα η αρχαία ελληνική γραμματεία κατά εποχές, γένη και είδη. Σε κάθε εξάλλου γραμματολογικό κεφάλαιο προτάσσονται οι ιστορικές και οι κοινωνικές συνθήκες που περιβάλλουν τα γράμματα και τις τέχνες, πρωτοτυπία που όσο ξέρω δεν απαντά σε συμβατικότερες Γραμματολογίες, δικές μας και ξένες. Με δύο λόγια: η Γραμματολογία του Κακριδή προσφέρεται στον μαθητή και στον δάσκαλο των τριών γυμνασιακών τάξεων ως πολύτιμο βιβλίο αναφοράς.

Κατόρθωμα από κάθε άποψη αποτελεί η *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*, συνταγμένη από τον Τάσο Χριστίδη. Στην πραγματικότητα το εγχειρίδιο καλύπτει λίγο πολύ όλο το φάσμα της ελληνικής γλώσσας, από τα προϊστορικά χρόνια έως τις μέρες μας. Αποκαλύπτοντας συνάμα, με συναρπαστική ενάργεια, τα μυστικά της γλώσσας και της γραφής γενικότερα. Συγχρόνως διαφωτίζει με νηφάλιο και τεμκηριωμένο τρόπο παθολογικές εκτροπές στην πορεία της ελληνικής γλώσσας, οι οποίες οφείλονται σε ιδεολογικού τύπου παρεξηγήσεις και προκαταλήψεις. Παράδειγμα το ένατο κεφάλαιο αφιερώνεται στη συνάντηση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας με άλλες, πλησιόχωρες και απόμακρες, γλώσσες, φανερώνοντας τους μηχανισμούς της γλωσσικής επαφής και απορρίπτοντας τον ισχυρισμό ότι ο δανεισμός χαλάει τις γλώσσες.

Έπεται το εντελώς απρόβλεπτο εγχειρίδιο του Παπαγγελή *Ρωμαϊκός κόσμος και πολιτισμός*, που για πρώτη φορά στη νεοελληνική εκπαίδευση συμπληρώνει το ελληνικό μερίδιο

της αρχαιογνωσίας με το ρωμαϊκό. Δείχνοντας, με γλαφυρό τρόπο, τις συμπτώσεις και τις αποκλίσεις των δύο μερών του κλασικού ανθρωπισμού, κυρίως σε θέματα πολιτικής και πολιτισμού. Ενώ, με γενναία δόση χούμορ, η αυτοκρατορική Ρώμη υπονομεύεται ως πρότυπο της επίμαχης αμερικανικής κοσμοκρατορίας των ημερών μας. Τέλος, με απολύτως εξακριβωμένες πληροφορίες, αντλημένες από δυσεύρετες συχνά πηγές, ο Παπαγγελής κατορθώνει μια γοητευτική μυθοπλασία του ρωμαϊκού κόσμου και πολιτισμού, όπου ευρηματικότητα και φαντασία συμπληρώνονται αμοιβαίως.

Εξίσου ή και περισσότερο απρόβλεπτο φαίνεται το συνεργατικό εγχειρίδιο των Κάλφα και Ζωγραφίδη, αφιερωμένο στην *Αρχαία ελληνική φιλοσοφία* και στους βίους αντιπροσωπευτικών φιλοσόφων της πρώιμης, ακμαίας και όψιμης αρχαιότητας. Ριψοκίνδυνο ή και ουτοπικό εγχείρημα, αν μείνουμε καθηλωμένοι στην προκατάληψη ότι η γυμνασιακή ηλικία δεν είναι έτοιμη ακόμη να υποδεχτεί στοιχεία φιλοσοφικού στοχασμού. Και όμως, το σχεδόν συντελεσμένο φιλοσοφικό εγχειρίδιο, συνταγμένο με φαντασία και λόγο, είμαι βέβαιος πως θα ερεθίσει και θα γοητεύσει τους έφηβους του Γυμνασίου, οι οποίοι είναι ανοιχτοί σε θεμελιακές απορίες για τον κόσμο και τον άνθρωπο. Καθώς μάλιστα η αρχαία φιλοσοφία, μέσα και από τους βίους των φιλοσόφων, προσφέρει παράλληλα και εναλλακτικά υποδείγματα προσωπικής σκέψης και πράξης, ανταποκρίνεται σε πρώιμες εφηβικές αγωνίες: σωματικές και νοητικές· φυσικές, ηθικές και μεταφυσικές. Το ζήτημα είναι να αναιρεθεί εξ αρχής το δήθεν δυσνόητο ή και το ακατανόητο του φιλοσοφικού στοχασμού, ώστε να φανεί η καθημερινή του αναγκαιότητα και οικειότητα. Αυτό πιστεύω πως κατορθώνεται με εύληπτο και παραστατικό τρόπο στο δίδυμο εγχειρίδιο των Κάλφα και Ζωγραφίδη. Αρκεί να διατρέξει κανείς τα αναλυτικά περιεχόμενά του, προσέχοντας ευρηματικούς τίτλους και υποτίτλους, του τύπου: «Οι σωκρατικοί, μια ρίζα, λίγοι κορμοί, πολλά κλαδιά» ή «Ένας φιλόσοφος παντός καιρού» ή «Η φιλοσοφία διδάσκεται ή ασκείται;» ή «Το καλό, το κακό και το αδιάφορο» ή «Ο φιλόσοφος μπροστά στην εξουσία».

Εδώ όμως πρέπει να σταματήσω, δίνοντας το σύνθημα για καφέ. Αφήνοντας, για αυτονόητους λόγους ασχολιάστο το εγχειρίδιο *Αρχαϊκής επικής ποίησης*, στην προκαταβολική αυτή εκτίμηση, που θα κινδύνευε να ολισθήσει στον αυτοέπαινο, οπότε το υπεσχημένο χιούμορ θα πήγαινε περίπατο. Ως εδώ λοιπόν και μη παρέκει. Ευχαριστώ.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Εισαγωγική ομιλία στην ημερίδα παρουσίασης του προγράμματος «Αρχαιογνωσία και Αρχαιογλωσσία στη Μέση Εκπαίδευση», που πραγματοποιήθηκε στην αίθουσα της Παλαιάς Βουλής (14.2.2004).